

МУЗЕЇ ПРОСТО НЕБА: СПЕЦИФІКА ЗБЕРЕЖЕННЯ, УТРИМАННЯ, ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК

Микола Ходаківський (м. Київ)

Національна культурна спадщина, як відомо, є найвищим цивілізаційним проявом суспільства, рівня його духовності. Не потребує доказу істина, що культурні цінності створюються розумом і працею багатьох поколінь і є не лише надбанням одного народу, а й невід'ємною частиною всього людства.

Очевидно, що культурні цінності є основою утвердження держави, їх збереження й охорона – важлива державна функція, що забезпечується різними засобами. Зауважмо, що у сфері збереження та охорони культури за роки незалежності в Україні прийнято і затверджено певні правові документи:

- Закон про національний архівний фонд і архівні установи;
- Закон про музеї та музейну справу;
- Закон про пріоритетні завдання у сфері містобудування;
- Закон про архітектурну діяльність;
- Закон про природно-заповідний фонд України;
- Закон про охорону культурної спадщини;
- Закон про охорону археологічної спадщини.

Створено також єдиний державний орган охорони пам'яток при Міністерстві культури.

Здавалось би, така правова база дозволяє на належному рівні виявляти, зберігати, використовувати та пропагувати пам'ятки матеріальної і духовної культури. Проте навіть за офіційною оцінкою Верховної Ради України в листопаді 2003 р. діяльність Кабінету Міністрів України у сфері державної політики щодо виконання Закону України "Про охорону культурної спадщини" визнано нерезультативною.

Неодноразово колективи музеїв, спілки, громадяни зверталися до дер-

жавних і громадських організацій, у тому числі – і до Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, стосовно численних порушень законів України про збереження, використання пам'яток, приватних забудов у охоронних зонах та на заповідних територіях тощо. Які ж причини таких протизаконних дій? Перша, очевидно, – це вільне маніпулювання значними коштами і хабарництво. Друга, що видається основною, – виховний момент у розумінні цінності пам'ятки.

Як лікар, даючи клятву Гіппократа не нашкодити людині, так і архітектор при проектуванні повинен давати клятву не нашкодити пам'ятці, заповіднику, історико-архітектурному та природно-му комплексу.

Адже не є секретом той факт, що часто "генії-проектанти" ставляться до пам'яток архітектури без належної поваги, як до чогось другорядного, намагаються розташувати своє "дітище" таким чином, аби зашкодити історичному об'єкту, або ще гірше – добудовують, перебудовують, ігноруючи охоронні зони пам'ятки, навколишнє середовище.

У наш час необхідність осмислення культурної спадщини обумовлює потребу активізації діяльності музейних закладів, які покликані зберігати національні культурні надбання, експонувати їх, підкреслюючи при всій різноманітності пам'яток національну єдність.

Чи не на першому місці стоять сьогодні перед музеями завдання розкриття через традиційну культуру духовного здобутку народу, його майбутнього.

Але вже вкотре зіштовхуємося із нерозумінням його традиційного духовного потенціалу, який здатен гармонізувати стосунки між окремими людьми,

групами і народами, залучати кожного до творчо-активного буття та духовних багатств народу. Як не гірко, але продовжують гинути безцінні пам'ятки народної культури, досі не осмисленні як цінності, позбавленні справжньої опіки держави.

Наш Музей і ще 5 скансенів України не в змозі продемонструвати всі пам'ятки, які знаходяться поза обліком. Тому вкрай необхідне їх наукове вивчення та фіксація, охорона та регламентація використання, а це можливо лише при відповідному фінансуванні і державній допомозі.

Як відомо, польові дослідження, що проводяться музеями, є основою інших робіт: наукової, науково-експозиційної, фондової, реставраційної, джерелознавчої, і обмежуються переважно прикладними проблемами, створенням експозицій, їхньою тематикою і структурою, фінансовими можливостями, браком транспортних та інших технічних засобів.

Наразі першочерговими завданнями скансенів України є інтенсифікація експедиційно-дослідницької роботи згідно програми досліджень народної культури НАН України, в першу чергу маловивчених регіонів: Сумщини, Харківщини, Київщини, півдня України, зокрема Донеччини та Луганщини.

Потребує опрацювання народна культура національних меншин, що компактно проживають на території України, в результаті чого можуть бути створені музейні експозиції.

Особливо важливими є науковий підхід до вивчення періоду Гетьманщини, який має перспективу стати елементом експозиції козацької доби.

Спільні зусилля різних пам'яткознавчих установ, окремих осіб, які б виявили бажання проводити польові дослідження, а також органів державної влади, можуть стати практичним випробуванням у системі виявлення, оцінки, обліку, охорони та музеєфікації пам'яток.

Нашим Музеєм і іншими скансенами України здобуто практичний досвід на всіх ланках пам'яткоохоронної робо-

ти – виявлення пам'яток, науково-реставраційні дослідження, виготовлення проектно-кошторисної документації, реставрації, музеєфікації, збереження пам'яток матеріальної культури: дослідження, фіксація, відновлення та пропаганда духовних надбань у власних експозиціях та навчальних закладах, у інших осередках.

Відзначаємо зниження рівня науково-реставраційних робіт щодо пам'яток народного будівництва, яким і раніше приділялася неналежна увага. Наприклад, для реставрації дерев'яної зрубною або каркасною будівлі й не вимагалось реставраторів високої кваліфікації, тож їх ніхто не готував.

Як правило, здібні майстри з розумінням справи самотужки вивчали методи спорудження і відновлення конструкцій, прийоми перекриття даху тощо.

Проте у зв'язку з економічною нестабільністю підрозділи таких спеціалістів занепали. Кваліфіковані професіонали будують палаци для "панівного класу" або змінюють фах, чи подаються на заробітки в інші країни.

Надзвичайно необхідне стабільне достатнє державне фінансування і відновлення при музеях повноцінних реставраційних служб. Окрім того, є потреба в підготовці навчальними закладами спеціалістів-реставраторів народної архітектури. Тільки для скансенів в Україні щорічно необхідно 20–25 таких професіоналів.

Нагальною постає проблема збереження історичного природного середовища в музеях і навколо них.

Зосередимося на Київському скансені. Унікальне історико-природниче середовище музею і прилеглих до нього значних територій зараз знаходяться у катастрофічному стані – на півдні побудована тютюнова фабрика, викиди якої систематично отруюють повітря; здійснюються численні спроби приватної житлової забудови та спорудження автозаправних комплексів. Із південного сходу розширюється міське кладовище без врахування санітарних норм і гідрологічних умов. Через відсутність

коштів не відселяються жителі села, що проживають на території Музею, не фінансується урядова програма щодо відтворення втрачених пам'яток та реконструкції головного входу Музею. У грудні 2005 р. затверджені межі зони охорони Музею, що охоплюють тисячі гектарів землі – ласих шматочків для “нових” українців.

Із перших років створення Скансену його колектив свідомо протистояв вульгарно-соціологічним трактуванням в оцінці народної культури, виходив з уявлень про непересічний духовний зміст пам'яток, єдність духовної і матеріальної культури. Подолано заборони документального відтворення обрядів через наявність у них сакральних елементів, відновлено християнські звичаї та обряди. Здійснилася давня мрія. Відреставровано всі церкви в Музеї.

Також відмінена вульгарно-претензійна практика ведення екскурсійної і лекційної роботи. У Музеї проводиться музеєфікація народних обрядів, трудових процесів, демонстрації народних ремесел, етнографічні ярмарки, фольклорні свята, вшанування пам'ятних дат.

Зростають масштаби етнографічно-консультативної роботи, висвітлення народної культури за кордоном.

Проте сьогодні перед музеями постають і такі проблеми, як культурна самотність, криза міст і необхідність перегляду національних пріоритетів. Необхідно так організувати і вдосконалити роботу, щоб вона відповідала потребам суспільства, обділеного в культурному відношенні. Звичайно, збирати і експонувати пам'ятки народної матеріальної культури дуже важливо й необхідно. Водночас музеї повин-

ні стати ініціаторами нового в соціальному і культурному житті. Нам потрібно сконцентрувати увагу на пам'ятках, документах і розповідях носіїв етнічної пам'яті, що дозволить краще зрозуміти сучасність, привити людям відчуття причетності до історії суспільства і його самотності.

Зараз музеї переживають кадрову кризу. Низька заробітна плата, складність захистів дисертацій, соціальна незахищеність, жебрацьке пенсійне забезпечення перешкоджають припливові молоді в такі заклади.

У свої 35 років наш Музей, як і всі інші подібні, переживає складний період. Проте залишається по суті незмінним до того часу, поки буде пов'язаний із життям людей.

Нами зроблено перші спроби реалізації програми “Традиційний комплекс села” у співпраці зі спілкою сприяння Зеленому туризму, Державною туристичною адміністрацією, Міністерством аграрної політики та обласними держадміністраціями шляхом проведення виставок-ярмарків Сільського зеленого туризму “Українське село запрошує”. Проте й тут бракує законодавчої бази, відсутня фінансова підтримка держави, що робить неможливим розкрити в повній мірі можливості селян.

Багато людей хочуть знати якомога можна більше про себе, про свої історію і середовище, а також про народи, які населяють інші землі, про їх культуру, звичаї.

Ми ввійшли в третє тисячоліття, яке потребує від кожного активних та рішучих дій. Аби вижити і впливати на формування нових культурних цінностей, необхідно залучати до своєї діяльності широкі верстви населення.